

L. J. M. Bosch, *Petrus Bertius 1565-1629* (Academisch proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen; Meppel: Krips Repro, 1979, 300 blz.).

Een boek over Petrus Bertius: theoloog, wijsgeer, geograaf; subregent en regent van het Leidse Statencollege; hoogleraar te Leiden en Parijs; een van de meest omstreden figuren uit de bewogen periode van de strijd tussen remonstranten en contraremonstranten. Eindelijk een biografie van de man, die tot nu toe alleen maar terloops besproken werd in artikelen in tijdschriften en lexica of in studies over andere onderwerpen. Vol verwachting slaat de lezer dan ook het boek open in de hoop nu eindelijk eens 'de hele Bertius' beschreven te zien. Maar helaas, voor de zoveelste maal wordt hij ingelicht over de theoloog en remonstrant Bertius, maar komt hij nagenoeg niets nieuws te weten over de andere, zeer belangrijke facetten van deze boeiende persoonlijkheid.

Er zijn wel enkele winstpunten te noemen. Op een aantal punten draagt deze biografie nieuw materiaal aan. Er is nu ook gebruik gemaakt van bronnen, die wel bekend waren, maar die nog niet of nauwelijks waren benut om gegevens over Bertius te verzamelen. Zo is nu het werk van Bertius als subregent en regent van het Statencollege duidelijker belicht dan in de voorgaande beschrijvingen van zijn leven. Ook over de familie Bertius verschaft dit boek nieuwe informatie.

In de loop van zijn verhaal geeft de auteur een opsomming van de door Bertius geschreven boeken, waarbij hij in het notenapparaat achter de tekst de titels geeft van de genoemde werken. Interessant is de serie bijlagen, waarin de vele wijsgerige stellingen zijn opgenomen die Bertius zijn studenten liet verdedigen. Het is echter heel jammer, dat weer alleen de theologisch-polemische geschriften worden besproken, terwijl de talrijke wijsgerige en aardrijkskundige werken alleen worden genoemd. Over het werk van Bertius wordt dus wel informatie verstrekt, maar het blijft bij een loutere opsomming en er wordt voor het grootste deel niets mee gedaan.

Na alles wat bijvoorbeeld Sassen, Dibon en Van Straaten - aan wiens nagedachtenis het boek is opgedragen - hebben geschreven over de beoefening van de wijsbegeerte in Nederland, is er toch voldoende kader om het wijsgerig werk van Bertius als auteur en docent te plaatsen in het geheel van de laat-humanistische beoefening der filosofie. We kennen toch een aantal kwesties, die nog altijd onbeantwoord zijn en die we alleen kunnen beantwoorden door grondige bestudering van de wijsgerige praxis van die periode: hoe werd Aristoteles geïnterpreteerd, hoever ging de invloed van moderne stromingen als die van het Ramisme, was de invloed van de bestudering van de Stoa ook te merken in de beoefening van de universitaire wijsbegeerte, hoe gedroeg men zich inzake de afbakening van filosofie en theologie op de gebieden die beide disciplines bestreken? Slechts oppervlakkige kennis van Bertius als filosoof leert, dat deze kwesties ook bij hem speelden, en daarom is het jammer, dat deze biografie daaraan praktisch geheel voorbijgaat.

Hetzelfde moet gezegd worden van het geografisch werk van Bertius. Hij heeft op dit gebied zeer veel gepubliceerd, werk dat in zijn tijd veel gedrukt en gebruikt werd. Veel van de door hem gepubliceerde kaarten werden door de beste cartografen na hem benut voor hun eigen werk. Waarom dan maar alleen korte vermeldingen van al dat werk? Waarom maar één zin over de inaugurale rede *De geographia* (Parijs, 1622), Bertius' beginselverklaring als geograaf en de beschrijving van de plaats die hij aan deze toen nieuwe tak van wetenschap gaf in het geheel der wetenschappen? Over dat alles zwijgt de biografie om hier en daar te volstaan met de opmerking, dat Bertius waarschijnlijk veel van anderen heeft overgeschreven.

Op enkele plaatsen in het boek treft de lezer vervolgens kleine vergissingen aan, die het

gevolg zijn van onvoldoende kennis van het milieu waarin Bertius leefde en van het humanisten-Latijn. Baro is geen eigennaam, maar een adellijke titel (30 en 183 noot 227). Boeken werden in die tijd vaak in houten vaten verzonden, zodat in dit verband 'vasculum' niet 'koffertje' maar wel degelijk 'vaatje' zal betekenen (32). De studenten die Bertius in huis bijlessen gaf werden door hem niet onderwezen in 'welsprekendheid' in beperkte zin, maar in het lezen en schrijven van Latijn, als aanvulling op het soms onvoldoende onderwijs op de Latijnse scholen (62). Het was heel normaal, in humanistenmilieus, dat vaders hun jeugdige zonen Latijnse brieven schreven (157). Men hoefde trouwens ook geen 'wonderkind' te zijn om 12 of 13 jaar oud als universiteitsstudent te worden ingeschreven (24).

De eerste hoofdstukken van het boek zijn wat de stijl betreft niet gemakkelijk te lezen, maar in de latere capita laat het boek zich prettiger lezen. Soms echter wordt de lezer gefrasseerd door van de doorgaans gebruikte stijl afwijkende uitdrukkingen: Vorstius 'was niet happig op het baantje' (104); de gomaristen vonden het nodig 'enig tegengas te geven' (107); het was duidelijk dat 'Barbertje moest hangen' (138); de gedeputeerden van de synode 'waren er als de kippen bij' (141); 'ik geloof dat dit pure nonsens is' (161). Erger is, dat er soms uitdrukkingen worden gebruikt, die op zijn minst de indruk wekken van gebrek aan respect voor bepaalde godsdienstige overtuigingen. Als een kerkeraad tegen Bertius' vader zegt, dat de Heer ontrouw straft, voegt de auteur daaraan toe: 'profetische woorden: bijna, want de Heere pakte wel de verkeerde', namelijk Bertius' vrouw die gevangen werd genomen (19). Bertius' zoon heeft later beschreven, hoe zijn vader geloofde, dat hij van zijn oogkwaal was genezen op voorspraak van de heilige Genoveva. De auteur geeft daarop als commentaar: 'Een aardig verhaal, dat wij als 'leuk bedacht' terzijde kunnen schuiven' (146).

Deze en verscheidene andere opmerkingen en uitdrukkingen wekken het vermoeden, dat de auteur (nog) niet in staat is een kerkhistorisch onderwerp te behandelen met de vereiste oordeelskracht en het noodzakelijke inlevingsvermogen. Uit de vele mogelijkheden, die een veelzijdige persoonlijkheid als Bertius biedt, heeft deze promovendus mijns inziens de verkeerde keuze gemaakt. Afgezien van nieuw materiaal en nog onbekende gegevens, is dit boek ten opzichte van Winkelmans studie over remonstranten en katholieken in de eeuw van Hugo de Groot eigenlijk geen vooruitgang te noemen. De 'andere Bertius' wacht, ook na het verschijnen van deze biografie, nog steeds op een loyale behandeling.

C. S. M. Rademaker

Ed Taverne, *In 't land van belofte: in de nieuwe stad. Ideaal en werkelijkheid van de stads-uitleg in de Republiek 1580-1680* (Maarssen: Gary Schwartz, 1978, 582 blz., ill., f65,—, ISBN 90 6179 024 7).

Zoals men weet klimmen de Westeuropese steden meestal niet tot de oudheid op. Vooral in de Nederlanden zijn het nieuwe scheppingen, ontstaan als een hoofdzakelijk economisch en geografisch verschijnsel, met slechts later een eigen constitutionele organisatie. Deze steden hebben hun grondgebied op eerder toevallige wijze vergroot, waardoor het stratenplan grillig, verward en onregelmatig voorkomt, met kronkelende straten en onverwachte doorgangen die vandaag de dag de vreugde van de toerist uitmaken. Deze ontwikkeling staat in schrille tegenstelling met stedenbouw elders in de wereld waar men gewoonlijk van een schaakbordpatroon is vertrokken, steden van de Islam en Noord-Italië uitgezonderd.